

Szymon Staszak

mgr

Szkoła Doktorska Uniwersytetu Szczecińskiego

e-mail: szymon.staszak@phd.usz.edu.pl

ORCID: 0000-0003-2666-6225

Realizacja prawa do obrony przez oskarżonego podczas zdalnego uczestnictwa w rozprawie

Streszczenie

Udział oskarżonego w rozprawie podczas postępowania karnego niewątpliwie stanowi ważny element realizacji jego prawa do obrony. Podczas rozprawy oskarżony nie tylko posiada możliwość złożenia swoich wyjaśnień, lecz także może aktywnie uczestniczyć w jej przebiegu oraz ma bezpośrednią możliwość zapoznania się z treścią przeprowadzonych dowodów. Niedawna nowelizacja procedury karnej związana z pandemią COVID-19 wprowadziła nowe rozwiązania dotyczące możliwości udziału oskarżonego w rozprawie za pomocą urządzeń technicznych, w związku z czym udział oskarżonego w rozprawie „stacjonarnej” nie w każdej sytuacji będzie konieczny. Nowe rozwiązania ustawowe spotkały się w znacznej mierze z negatywną oceną przedstawicieli doktryny. Często zarzuca się im wprowadzenie nieproporcjonalnych ograniczeń prawa do obrony przez oskarżonego oraz zasady bezpośredniości, która ulega istotnemu ograniczeniu na skutek wykorzystania urządzeń technicznych. W literaturze szczególne zainteresowanie oraz zastrzeżenia budzi możliwość organizacji rozprawy zdalnej w sytuacji, gdy oskarżony jest pozbawiony wolności, które nie musi w żaden sposób być powiązane z prowadzonym postępowaniem. Takie rozwiązanie budzi uzasadnione wątpliwości, czy w sposób nadmierny nie ogranicza oskarżonemu przysługujących mu w procesie karnym praw. W ramach niniejszej pracy wykorzystano przede wszystkim metodę dogmatycznoprawną polegającą na dokonaniu wykładni przepisów Konstytucji RP oraz ustaw, w szczególności kodeksu postępowania karnego. Dodatkowo analizie poddano

literaturę przedmiotu oraz orzecznictwo sądów dotyczące omawianej problematyki w celu wyciągnięcia wniosków oraz wysnuć postulatów *de lege ferenda*.

Słowa kluczowe: postępowanie karne, informatyzacja postępowania karnego, prawo do obrony, rozprawa zdalna, gwarancja procesowa

Wprowadzenie

Ustawodawca na mocy art. 39 pkt 8 ustawy z dnia 19 czerwca 2020 roku o dopłatach do oprocentowania kredytów bankowych udzielanych przedsiębiorcom dotkniętym skutkami COVID-19 oraz o uproszczonym postępowaniu o zatwierdzenie układu w związku z wystąpieniem COVID-19¹ rozbudował treść art. 374 kodeksu postępowania karnego², dodając nowe jednostki redakcyjne, czyli § 3–9. Jednostki te regulują organizację, udział oraz przeprowadzanie rozprawy z użyciem urządzeń technicznych umożliwiającym udział w rozprawie na odległość z jednoczesnym bezpośrednim przekazem obrazu i dźwięku. Ustawodawca wprowadzoną nowelizacją rozszerzył możliwość stosowania rozprawy odmiejscowionej także na postępowania zwyczajne, ponieważ wcześniej taki tryb był zastrzeżony w procedurze karnej wyłącznie dla postępowania przyspieszonego zgodnie z art. 517b § 2a k.p.k.³

Aktualnie w procedurze karnej sąd w przypadku spełnienia enumeratywnie wymienionych w ustawie przesłanek może zarządzić przeprowadzenie rozprawy odmiejscowionej z wykorzystaniem właściwych urządzeń technicznych. Warto zauważyć, że ustawodawca na gruncie k.p.k. nie posługuje się pojęciem rozprawy zdalnej czy też pojęciem posiedzenia zdalnego, jak ma to miejsce w postępowaniu cywilnym. W literaturze przedmiotu oraz orzecznictwie powszechnie stosuje się jednakże pojęcie rozprawa zdalna⁴, które to dalej będzie wykorzystywane w niniejszej pracy.

1 Ustawa z dnia 19 czerwca 2020 r. o dopłatach do oprocentowania kredytów bankowych udzielanych przedsiębiorcom dotkniętym skutkami COVID-19 oraz o uproszczonym postępowaniu o zatwierdzenie układu w związku z wystąpieniem COVID-19 (Dz.U. z 2022 r., poz. 2141), dalej jako „ustawa z 19 czerwca 2020 r.”

2 Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2024 r., poz. 37 ze zm.), dalej jako „k.p.k.”

3 Por. D. Świecki, *Komentarz do art. 374 k.p.k.*, w: B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki (red.), *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany*, Warszawa 2023, LEX-el, teza 17.

4 Por. D. Świecki, *Komentarz...*, LEX-el, teza 20, czy też C. Kulesza, *Komentarz do art. 374 k.p.k.*, w: K. Dudka (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz, wyd. III*, Warszawa 2023, LEX-el, teza 12.

Rozszerzenie możliwości stosowania rozpraw zdalnych na postępowania zwyczajne spotkało się z zainteresowaniem doktryny, która często zwracała uwagę na wiele wątpliwości dotyczących gwarancji procesowych stron postępowania karnego oraz możliwości ich naruszenia⁵, w szczególności w zakresie prawa do obrony, które stanowi składowy element rzetelnego procesu karnego⁶, nie tylko według Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej⁷, lecz także według konwencji, których RP jest stroną. Z tego powodu w celu prawidłowego omówienia tematu pracy niezbędne będzie zwrócenie uwagi na zakres prawa do obrony przysługującego oskarżonemu zarówno w aspekcie formalnym, jak i materialnym. Całość rozważań nie może także odbiegać od przebiegu procesu elektronizacji procedury karnej, która ze względu na swój charakter oraz dotychczasowe działania ustawodawcy jest najmniej zelektronizowaną procedurą sądową, w przeciwieństwie do postępowań cywilnych czy administracyjnych⁸.

Prawo do obrony w postępowaniu karnym

Prawo do obrony w postępowaniu karnym stanowi jedną z najważniejszych funkcji gwarancyjnych zapewnianych oskarżonemu w toku postępowania, a źródłem tego prawa są przepisy Konstytucji RP, aktów prawa międzynarodowego oraz k.p.k. Na gruncie Konstytucji RP prawo do obrony zostało uregulowane w art. 42 ust. 2, zgodnie z którym „każdy, przeciw komu prowadzone jest postępowanie karne, ma prawo do obrony we wszystkich stadiach postępowania. Może on w szczególności wybrać obrońcę lub na zasadach określonych w ustawie korzystać z obrońcy z urzędu”. W literaturze przedmiotu wyróżnia się już w Konstytucji RP dwa aspekty prawa do obrony, a mianowicie aspekt materialny oraz formalny⁹. Zgodnie z poglądami doktryny prawa konstytucyjnego oraz prawa karnego procesowego prawo do obrony w aspekcie materialnym oznacza możliwość podejmowania samodzielnie

5 Por. Ł. Brzezowski, *Udział prokuratora w rozprawie i posiedzeniu zdalnym*, „Prokuratura i Prawo” 2021, nr 3, s. 33.

6 Por. C. Kulesza, *Rozprawa zdalna oraz zdalne posiedzenie aresztowe w świetle konwencyjnego standardu praw oskarżonego*, „Białostockie Studia Prawnicze” 2021, wyd. 26, nr 3, s. 206–207.

7 Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. nr 78, poz. 483 ze zm.), dalej jako „Konstytucja RP”.

8 Por. J. Kosowski, *Kierunki skutecznej elektronizacji procesu karnego*, „Biuletyn Stowarzyszenia Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego” 2022, t. 17, nr 19, s. 151–152.

9 Por. M. Florczak-Wątor, *Komentarz do art. 42 Konstytucji RP*, w: P. Tuleja (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, wyd. II, Warszawa 2023, LEX-el, teza 4.

wszelkich działań zgodnych z prawem mogących w toku postępowania potwierdzić stanowisko podejrzanego czy też oskarżonego¹⁰. W ujęciu formalnym zaś prawo do obrony przejawia się jako gwarancja procesowa umożliwiająca korzystanie przez oskarżonego w każdym etapie postępowania karnego z obrońcy, czyli osoby biegłej w prawie, której celem jest udzielenie oskarżonemu właściwej pomocy¹¹. Prawo do obrony w ujęciu formalnym zakłada także możliwość korzystania z pomocy obrońcy przyznawanego z urzędu. Warto zwrócić także uwagę, że posiadanie obrońcy, czyli element składowy prawa do obrony, jako jedyne zostało wymienione wprost w treści Konstytucji RP¹². Pozwala to dojść do konkluzji, że ustrojodawca prawo do korzystania z obrońcy uważa za jeden z najistotniejszych przejawów prawa do obrony.

W ugruntowanej linii orzeczniczej TK prawo do obrony należy rozumieć w sposób szeroki, ponieważ jest ono nie tylko „fundamentalną zasadą procesu karnego, ale też elementarnym standardem demokratycznego państwa prawnego¹³”. Prawidłowe ukształtowanie procedury karnej musi u swych podstaw zrównoważyć wiele interesów tak wymiaru sprawiedliwości, jak i gwarancji przysługujących osobie, wobec której prowadzone jest postępowanie karne, przyznanych przez Konstytucję RP oraz akty prawa międzynarodowego. Nie można także pominąć istotnego poglądu wyrażonego przez TK, zgodnie z którym prawo do obrony musi być realizowane w sposób realny oraz efektywny, czego przejawem jest między innymi umożliwienie osobie zainteresowanej podjęcie łatwego oraz swobodnego kontaktu z obrońcą¹⁴, a ograniczenia tego prawa musi być usprawiedliwione spełnieniem przesłanek zawartych w art. 31 ust. 3 Konstytucji RP, a jednocześnie nie może naruzać to sensu konstytucyjnej gwarancji¹⁵.

Urzeczywistnieniem w procedurze karnej prawa do obrony jest między innymi art. 6 k.p.k. wskazujący, że oskarżonemu przysługuje prawo do obrony, w tym także do korzystania z pomocy obrońcy, o czym należy oskarżonego poinformować.

10 Por. P. Sarnecki, *Komentarz do art. 22 Konstytucji RP*, w: L. Garlicki, M. Zubik (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz. Tom I*, Warszawa 2016 r., LEX-el, teza 13, czy też J. Kosonoga, *Komentarz do art. 6 k.p.k.*, w: R.A. Stefański, S. Zabłocki (red.), *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz do art. 1–166*, Warszawa 2017, LEX-el, teza 3.

11 Por. P. Sarnecki, *Komentarz...*, LEX-el, teza 13; P. Wiliński, *Proces karny w świetle konstytucji*, Warszawa 2011, s. 181–182.

12 P. Karlik, T. Sroka, P. Wiliński, *Komentarz do art. 42 Konstytucji RP*, w: M. Safjan, L. Bosek (red.), *Konstytucja RP. Tom I. Komentarz do art. 1–86*, Warszawa 2016, Legalis-el, teza 8, pkt 6.

13 Wyrok TK z dnia 17 lutego 2004 r., SK 39/02, OTK-A 2004, nr 2, poz. 7.

14 Por. Wyrok TK z dnia 25 listopada 2014 r., K 54/13, OTK-A 2014, nr 10, poz. 114.

15 Por. Wyrok TK z dnia 28 listopada 2007 r., K 39/07, OTK-A 2007, nr 10, poz. 129.

Szczególnie doniosłe w formalnym aspekcie prawa do obrony są art. 78 k.p.k., który statuuje możliwość przyznania oskarżonemu w przypadku wskazanym w ustawie przyznanie obrońcy z urzędu, oraz art. 79 k.p.k. wskazujący na przypadki zaistnienia tak zwanej obrony obligatoryjnej, czyli sytuacji gdy oskarżony w celu urzeczywistnienia jego prawa do obrony ze względu na doniosłość sprawy czy też wystąpienia innych przesłanek musi być broniony w toku postępowania przez profesjonalnego obrońcę.

Organizacja rozprawy zdalnej w postępowaniu karnym

Postępowanie karne w fazie sądowej przed wejściem w życie ustawy z dnia 19 czerwca 2020 roku w zasadzie odbywało się poprzez przeprowadzenie rozprawy, a oskarżonemu przysługiwało prawo wzięcia udziału w rozprawie, przy czym sąd albo przewodniczący mógł uznać obecność oskarżonego za obowiązkową. Obecnie na skutek nowelizacji art. 374 k.p.k. polegającej na dodaniu nowych jednostek redakcyjnych oskarżony, a także oskarżyciel posiłkowy albo prywatny, jeżeli są pozbawieni wolności, mogą zostać zwolnieni z obowiązku stawiennictwa, jeżeli zostanie zapewniony udział tychże osób w rozprawie z wykorzystaniem urządzeń technicznych umożliwiających jednoczesne oraz bezpośrednie przekazywanie obrazu oraz dźwięku.

Powyższe stanowisko oparte jest na wykładni art. 374 § 4 k.p.k. oraz poglądach wyrażonych przez Sąd Najwyższy, zgodnie z którymi na podstawie treści art. 374 § 4 k.p.k. możliwe jest wyznaczenie rozprawy w trybie zdalnym w przypadku kumulatywnego spełnienia dwóch przesłanek. Pierwszą przesłanką jest wystąpienie stanu pozbawienia wolności przez podmiot wymieniony w § 4. Jednocześnie ustawodawca nie precyzuje, czy oskarżony miałby odbywać karę pozbawienia wolności, czy też pozbawienie wolności związane jest ze stosowaniem tymczasowego aresztowania przykładowo na podstawie postanowienia innego sądu. Należy więc uznać, że pozbawienie wolności nie musi być w żaden sposób powiązany z niniejszą sprawą, aby nastąpiło spełnienie pierwszej przesłanki¹⁶.

Drugą niezbędną przesłanką jest zapewnienie udziału uprawnionych osób przy wykorzystaniu właściwych urządzeń technicznych¹⁷. Ustawodawca nie precyzuje, jak należy prawidłowo rozumieć zwrot „urządzeń technicznych umożliwiających udział w rozprawie na odległość z jednoczesnym bezpośrednim przekazem obrazu

¹⁶ Por. D. Świecki, *Komentarz...*, LEX-el, teza 27.

¹⁷ Por. postanowienie SN z dnia 22 czerwca 2022 r., IV KK 79/22.

i dźwięku”, ponieważ nie została w ustawie zawarta definicja legalna. Dodatkowo także nie została uregulowana kwestia o charakterze technicznym, czyli jakie parametry techniczne muszą spełniać wykorzystywane podczas rozprawy urządzenia. Przykładem takich parametrów technicznych może być jakość obrazu, dźwięku, stabilności łącza internetowego czy też platformy informatycznej, która będzie wykorzystywana podczas rozpraw odmiejscowionych. Nie można zmarginalizować tego, że sprzęt techniczny różni się wieloma właściwościami, które powinny być uwzględniane przy podejmowaniu decyzji o wyznaczeniu rozprawy zdalnej. Praktyka organizacji rozpraw zdalnych jednoznacznie pokazuje, że sądy, w szczególności w mniejszych miejscowościach, nie posiadają właściwej aparatury technicznej umożliwiającej zapewnienie warunków mogących w jak najlepszy sposób odzwierciedlić warunki panujące na sali rozpraw. Warto także zwrócić uwagę, że brak odgórnie wskazanego systemu informatycznego należy ocenić w sposób negatywny, ponieważ sądy oraz instytucje państwowe wykorzystują różne systemy informatyczne, a to nie sprzyja wykorzystaniu ich przez instytucje oraz strony postępowania w sposób prawidłowy, tym bardziej że pracownicy sądów oraz strony zmuszone są do nauki odmiennie działających systemów. Powstaje zatem dodatkowe zagrożenie dla prawidłowej obsługi rozprawy zdalnej oraz zapewnienia prawidłowej jakości obrazu oraz dźwięku.

W przypadku kumulatywnego spełnienia obu omówionych powyżej przesłanek sąd albo przewodniczący może skorzystać z kompetencji przyznanej w art. 374 § 4 k.p.k., co nie jest obwarowane żadnymi dodatkowymi wymogami formalnymi poza omówionymi powyżej. Zwrócił na to uwagę także SN w cytowanym powyżej postanowieniu, zaznaczając jednocześnie, że w interesie wymiaru sprawiedliwości leży stworzenie takich warunków organizacyjno-technicznych, które zapewnią możliwość aktywnego uczestnictwa w rozprawie¹⁸.

Użycie przez ustawodawcę pojęcia „może” jednoznacznie wskazuje, że jest to kompetencja sądu. Ustawodawca jednak nie zdecydował się jej ograniczyć poprzez wprowadzenie dodatkowej przesłanki za pomocą takich zwrotów „w uzasadnionych okolicznościach” czy też „w szczególnie uzasadnionych wypadkach”. Nieumieszczenie przez ustawodawcę wskazanej wyżej dodatkowej przesłanki pozwala dojść do konkluzji, opartej na literalnej wykładni jedynie omawianego przepisu, że wyznaczenie rozprawy zdalnej nie musi być uzasadnione innymi wymaganiami niż wskazane przesłanki w art. 374 § 4 k.p.k. Takie stanowisko nie jest jednakże do obrony przy uwzględnieniu wykładni systemowej k.p.k., zasad oraz gwarancji postępowania karnego. Na marginesie należy zauważyć tylko, że posiadanie przez

¹⁸ Ibidem.

sąd albo przewodniczącego kompetencji do wyznaczenia rozprawy zdalnej nie wyklucza możliwości złożenia wniosku w trybie art. 9 § 2 k.p.k. o podjęcie czynności z urzędu.

Rozprawa zdalna w trybie art. 374 § 4 k.p.k. w kwestiach organizacyjnych przewiduje także kilka istotnych różnic, które ze względu na tematykę pracy oraz swoją doniosłość należy omówić. Pierwsza różnica uwarunkowana jest miejscem przebywania oskarżonego oraz jego obrońcy, ponieważ w przypadku gdy oskarżony jest pozbawiony wolności zgodnie z art. 374 § 5 k.p.k., bierze udział w rozprawie w miejscu, w którym przebywa, a dodatkowo wraz z oskarżonym znajduje się także „referendarz sądowy lub asystent sędziego, zatrudniony w sądzie, w którego okręgu strona przebywa, lub przedstawiciel administracji zakładu karnego lub aresztu śledczego, jeżeli strona przebywa w zakładzie karnym lub areszcie śledczym¹⁹”. Takie rozwiązanie jest niewątpliwie podyktowane względami organizacyjno-technicznymi związanymi z obsługą systemu łączności²⁰ oraz koniecznością zapewnienia prawidłowego przebiegu rozprawy, w tym nadzorowania zachowania oskarżonego. Z drugiej strony nie można pominąć, że obecność innej osoby, w tym także pracownika administracyjnego zakładu karnego lub aresztu śledczego, może wpływać negatywnie na swobodę wypowiedzi oskarżonego oraz jego zachowanie, w szczególności gdy oskarżony występuje w sprawie bez obrońcy albo też obrońca znajduje się aktualnie na sali rozpraw. Rozwiązanie to może więc budzić uzasadnione wątpliwości, czy w rzeczywistości nie będzie negatywnie wpływać na realizację prawa do obrony przez oskarżonych, którzy z różnych względów mogą odczuwać niechęć do składania wyjaśnień, w szczególności w obecności pracowników administracji zakładu karnego czy też w miejscu, w którym aktualnie przebywają, czyli zakładzie karnym albo areszcie śledczym.

Realizacja prawa do obrony podczas rozprawy zdalnej

Realizacja prawa do obrony w ujęciu formalnym, zakładająca możliwość działania obrońcy, musi zapewniać możliwość prawidłowego oraz bezpiecznego sposobu porozumiewania się oskarżonego ze swoimi obrońcami, co powinno następować bez ingerencji osób trzecich. Prawo do kontaktu z obrońcą jest oczywistym elementem prawa do obrony²¹. Podczas rozpraw zdalnych prawo to może ulec istot-

¹⁹ Por. treść art. 374 § 5 k.p.k.

²⁰ Por. R. Ponikowski, J. Zagrodnik, *Komentarz do art. 374 k.p.k.*, w: J. Skorupka (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2023, Legalis-el, teza III, pkt 3.

²¹ Por. wyrok TK z 25 listopada 2014 r., K 54/13, OTK-A 2014, nr 10, poz. 114.

nemu ograniczeniu z uwagi na miejsce przebywania obrońcy oraz ze względów organizacyjnych rozprawy, które są zależne od sądu.

Zgodnie z treścią art. 374 § 6 k.p.k. obrońca oskarżonego bierze udział w rozprawie w sposób określony w art. 374 § 4 w miejscu przebywania oskarżonego, chyba że stawił się w czasie rozprawy w sądzie. Omawiany przepis zapewnia więc obrońcy pewną decyzyjność, czy będzie uczestniczył w rozprawie w miejscu przebywania oskarżonego w związku z pozbawieniem wolności, czy też zdecyduje się na udział w rozprawie w siedzibie sądu. Najczęściej w realiach postępowań sądowych obrońca obecny jest wraz z oskarżonym podczas prowadzonej rozprawy w siedzibie sądu, jednakże ze względu na przeprowadzenie rozprawy zdalnej taka możliwość jest wyłączona i powstaje konieczność powzięcia decyzji dotyczącej miejsca uczestniczenia obrońcy w rozprawie. Decyzja w tym zakresie, jak wynika z treści art. 374 § 6 k.p.k., zależy od obrońcy, który ma w tym zakresie swobodę decyzyjną, niemniej zasadnym wydaje się wcześniejsze ustalenie z oskarżonym, którego obrońca interesy reprezentuje, miejsca obecności obrońcy²². W literaturze przedmiotu omawianemu zagadnieniu trafnie zarzuca się, że nie sprzyja realizacji zasady bezpośredniości oraz ogranicza kontrydiktoryjność postępowania sądowego, ograniczając spór przed sądem²³. W ujęciu praktycznym rozwiązanie przyjęte przez ustawodawcę nasuwa także wiele wątpliwości, które podnoszone były w doktrynie już podczas wprowadzenia rozprawy odmiejscowionej w postępowaniu przyspieszonym. Poczynione wcześniej zastrzeżenia dalej pozostają aktualne, a dodatkowo powstają kolejne, związane chociażby z trudnościami w dotarciu obrońcy do miejsca przebywania oskarżonego, który w praktyce może znajdować się w miejscu odległym od siedziby sądu, gdzie toczy się postępowanie²⁴.

Aktualne rozwiązania ustawowe zakładają, że w przypadku gdy obrońca oskarżonego bierze udział w rozprawie w siedzibie sądu, a rozprawa odbywa się w trybie art. 374 § 4 k.p.k., to sąd na wniosek oskarżonego albo obrońcy może zarządzić przerwę na czas oznaczony w celu odbycia rozmowy telefonicznej. Sąd może jednak odmówić zarządzenia przerwy, jeżeli taki wniosek w sposób oczywisty nie służy realizacji prawa do obrony, a w szczególności zmierza do zakłócenia lub nieuzasadnionego przedłużenia rozprawy. Przedstawione powyżej rozwiązanie prawne zawarte w art. 374 § 7 k.p.k. ma w założeniu umożliwić obrońcy porozumienie się z oskarżonym podczas rozprawy zdalnej, kiedy to obrońca nie jest

22 Por. C. Kulesza, *Komentarz...*, LEX-el, teza 21.

23 Szer. R. Ponikowski, J. Zagrodnik, *Komentarz...*, Legalis-el, teza III pkt 1 czy też A. Grubalska, *Rozprawa zdalna na gruncie art. 374 kodeksu postępowania karnego*, „Roczniki Administracji i Prawa” 2021, wyd. 21, z. 3, s. 109.

24 Por. C. Kulesza, *Komentarz...*, LEX-el, teza 21.

obecny w miejscu przebywania oskarżonego, w konsekwencji czego przepis ten nie będzie miał zastosowania w sytuacji, gdy to obrońca przebywa wraz z oskarżonym w miejscu jego pobytu.

Przedstawiony przepis ustawy spotkał się ze słuszną krytyką w literaturze przedmiotu. Podnoszono zarzut niewłaściwej redakcji przepisu, który zawiera czasownik modalny „może”, co mogłoby sugerować, że sąd jest kompetentny do odmowy zarządzenia przerwy także w innych przypadkach niż wskazanych w art. 374 § 7 k.p.k.²⁵ Krytyczne spostrzeżenia dotyczące potencjalnego ograniczenia kontaktu oskarżonego z obrońcą były podnoszone także z powodu możliwego naruszenia zasady prawa do obrony, którego elementem – jak wcześniej wskazano – jest możliwość swobodnego kontaktu oskarżonego z obrońcą. Prezentowany pogląd znajduje swoje utwierdzenie w literaturze, w której wskazuje się, że ograniczenie kontaktu z obrońcą może stanowić naruszenie standardów rzetelnego procesu, a każdorazowo sąd wydając w tym zakresie postanowienie, powinien mieć na względzie wszystkie standardy rzetelnego procesu karnego, przepisy prawa międzynarodowego oraz innych ustaw, a nie wyłącznie argumenty przemawiające za szybkością postępowania²⁶. Warto także zwrócić uwagę, że w toku postępowania zarządzenie o odmowie wyznaczenia przerwy w celu kontaktu z oskarżonym nie podlega zaskarżeniu, w związku z czym może być zaskarżone dopiero w ewentualnym postępowaniu apelacyjnym w trybie art. 447 § 4 k.p.k.²⁷

Za trafną należy uznać także krytyczną ocenę dotyczącą zawartej w art. 374 § 7 k.p.k. przesłanki upoważniającej sąd do odmowy zarządzenia przerwy. Przyjęcie stanowiska, że wniosek nie służy realizacji prawa do obrony, a w szczególności zmierza do zakłócenia lub nieuzasadnionego przedłużenia rozprawy, stanowi w świetle omawianego przepisu uznaniową decyzję sądu, przy czym konstrukcja przesłanek upoważniających sąd do odmowy zarządzenia przerwy jest nieostra i stwarza sądowi zbyt szerokie pole do odmowy. Stanowi to bowiem potencjalne zagrożenie polegające na instrumentalnym stosowaniu przepisów ustawy, w konsekwencji czego może zostać naruszone przysługujące oskarżonemu prawo do obrony oraz kontaktu z obrońcą²⁸. Kontakt obrońcy z oskarżonym za pośrednictwem telefonu zgodnie z art. 374 § 7 k.p.k., choć stanowi substytut rozmowy z oskarżonym podczas rozprawy, jest jednak rozwiązaniem obarczonym wadami.

25 Szer. R. Ponikowski, J. Zagrodnik, *Komentarz...*, Legalis-el, teza III pkt 5.

26 Por. R. Badowiec, *Prawo oskarżonego do kontaktu z obrońcą podczas posiedzenia aresztowego i rozprawy prowadzonych zdalnie*, „Prawo i Więź” 2023, nr 1, s. 160–161.

27 R. Ponikowski, J. Zagrodnik, *Komentarz...*, Legalis-el, teza III, pkt 5.

28 Por. J. Zagrodnik, *Komentarz do art. 374 k.p.k.*, w: J. Skorupka (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, wyd. 35, Warszawa 2023, Legalis-el, teza C, pkt 15.

Nie stanowi optymalnego zamiennika rozmowy z oskarżonym podczas rozprawy, gdzie obrońca i oskarżony mogą na bieżąco konsultować się w toku przeprowadzanych dowodów i reagować na zmieniającą się sytuację, mającą miejsce na sali rozpraw, co w przypadku rozprawy zdalnej jest istotnie ograniczone²⁹. Na marginesie warto także przytoczyć trafne spostrzeżenia formułowane w zakresie luki omawianej regulacji dotyczącej tego, że ustawodawca nie przewidział, jakie czynności należy podjąć w przypadku, gdy nie ma możliwości nawiązania kontaktu z oskarżonym chociażby z powodu awarii sieci telefonicznej albo przerwania rozmowy³⁰.

Postulaty *de lege ferenda*

Rozprawy zdalne niewątpliwie będą w przyszłości coraz częściej wykorzystywane przez sądy, niemniej w obecnym kształcie regulacji ustawowych obarczone są wieloma zagrożeniami oraz brakami, których tylko część została przedstawiona w niniejszej pracy. Zasadnym jest, by ustawodawca nowelizując k.p.k., zdecydował się zamieścić przepis upoważniający do wydania rozporządzenia, aby w drodze aktu wykonawczego możliwe było określenie warunków technicznych sprzętu oraz systemu informatycznego, który miałby być wykorzystywany przez sąd oraz inne instytucje w ramach rozpraw zdalnych. Kwestia ta nie jest bowiem przez ustawodawcę uregulowana, konsekwencją czego może być sytuacja, że wykorzystywane sprzęty techniczne nie będą zapewniać dostatecznej jakości obrazu, dźwięku czy stabilności łącza, a tym samym udział oskarżonego w rozprawie będzie wyłącznie iluzoryczny. Niewątpliwie więc uregulowanie powyższej kwestii byłoby zasadne oraz stanowiłoby pewien wzorzec odniesienia dotyczący jakości wykorzystywanego sprzętu oraz standardów, jaki powinien być zapewniony.

Niezależnie zaś od kwestii technicznych szczególnie ważne wydaje się wprowadzenie rozwiązań ustawowych mających na celu ograniczenie możliwości wyznaczenia rozpraw zdalnych w trybie art. 374 § 4 k.p.k. do sytuacji nadzwyczajnych oraz w sytuacji, gdy nie będą naruszane podstawowe gwarancje procesowe przysługujące oskarżonemu³¹. Postulaty szybkości postępowania czy też ograniczania kosztów postępowania karnego są istotne z punktu widzenia całego wymiaru sprawiedliwości, niemniej nie mogą one być stawiane powyżej podstawowych gwarancji przyznawanych na mocy postanowień Konstytucji RP oraz aktów prawa międzynarodowego. Prawa przyznawane przez Konstytucję RP ze względu na to, że nie mają

²⁹ Por. D. Świecki, *Komentarz...*, LEX-el, teza 20 czy też A. Grubalska, *Rozprawa...*, s. 106.

³⁰ *Ibidem*, s. 106.

³¹ Por. R. Badowiec, *Prawo...*, s. 160–161.

charakteru absolutnego, mogą podlegać ograniczeniom, negatywnie jednak należy ocenić rozwiązania legislacyjne, które prawo do obrony ograniczają w taki sposób, że prawidłowe jego realizowanie jest zagrożone. Za takie regulacje można uznać chociażby art. 374 § 4 i § 7 k.p.k., które przy literalnej wykładni bez uwzględniania wielu okoliczności oraz celów postępowania karnego wyrażonych w art. 2 k.p.k. mogą stanowić zagrożenie dla realizacji prawa do obrony czy też, szerzej ujmując sprawę, dla rzetelnego procesu karnego. Zasadne, zdaniem autora, jest ograniczenie możliwości stosowania rozpraw zdalnych do spraw o niezłożonym stanie faktycznym czy też postępowań, gdzie będzie określona górna granica zagrożenia ustawowego, podobnie jak w przepisach o postępowaniu przyśpieszonym. Obecnie ze względu na treść przepisu art. 374 § 4 k.p.k. rozprawę zdalną można przeprowadzić wyłącznie wtedy, gdy oskarżony lub inna osoba wskazana w przepisie jest pozbawiona wolności. Uwzględniając wcześniej poczynione uwagi, uzasadniona byłaby zmiana brzmienia przepisu, aby rozprawa zdalna mogła być zorganizowana na wniosek oskarżonego, który nie jest pozbawiony wolności, jednakże z różnych względów nie może wziąć udziału w rozprawie w budynku sądu. Niewątpliwie rozprawa zdalna, gdyby odbyła się na wniosek uprawnionego podmiotu, mimo pewnych ograniczeń służyłaby realizacji prawa do obrony w sposób lepszy aniżeli nieobecność oskarżonego, który z różnych względów nie może się stawić na rozprawie w budynku sądu. Zasadne jest też rozważenie, czy w przypadku rozpraw w trybie art. 374 § 4 k.p.k. oskarżony nie powinien być broniony także przez obrońcę. Aktualnie rozprawy w tym trybie mogą odbywać się w każdego rodzaju sprawach, w związku z czym wobec oskarżonego może być prowadzone postępowanie karne, w ramach którego nie zachodzi obrona obligatoryjna. Doniosłość zarzutów i złożoność sprawy przy jednoczesnych ograniczeniach technologicznych może jednak skutecznie utrudnić efektywną obronę w postępowaniu karnym.

Wnioski

Przepisy dotyczące rozpraw zdalnych zostały wprowadzone w czasie pandemii COVID-19. Ustawodawca nie wprowadził ich jednak w oddzielnej ustawie, a zdecydował się znowelizować k.p.k., w konsekwencji czego mogą być one stosowane w różnych okolicznościach, niekoniecznie w tych, które występowały jeszcze kilka lat temu. Niewątpliwie proces elektroniczacji procedury karnej w najbliższych latach będzie postępował, jednakże nie może następować kosztem gwarancji procesowych oraz celów postępowania karnego.

Za zasadne należy więc uznać stwierdzenie, że każdorazowo sąd decydując się na skorzystanie z przyznaných mu kompetencji do wyznaczenia rozprawy zdalnej,

powinien mieć na względzie cele postępowania karnego wyrażone w art. 2 k.p.k., a także możliwość prawidłowego zapewnienia gwarancji procesowych, w szczególności prawa do obrony, które nie może być przez ustawę ograniczane w takim stopniu, aby stało się prawem iluzorycznym. Naruszenie prawa do obrony w przypadku rozprawy zdalnej może stanowić względną przesłankę odwoławczą, skutkującą koniecznością wydania orzeczenia kasatoryjnego, ponieważ, zdaniem autora, przy istotnym naruszeniu prawa do obrony oskarżony w istocie zostaje pozbawiony prawa do merytorycznego rozpoznania sprawy przez jedną instancję, co stoi w sprzeczności z zasadą dwuinstancyjności postępowania karnego. Należy więc stwierdzić, że zastosowanie przepisów o rozprawie zdalnej może naruszyć przysługujące oskarżonemu prawa. W obecnym kształcie regulacji zasadne jest więc korzystanie z tych regulacji, gdy obawy o naruszenie praw jest zminimalizowane oraz gdy jest to usprawiedliwione całokształtem okoliczności sprawy, ponieważ ewentualne naruszenie prawa do obrony mogą stanowić podstawę do uchylenia wyroku, co nie będzie działaniem realizującym postulaty ekonomiki postępowania karnego.

Bibliografia

- Badowiec R., *Prawo oskarżonego do kontaktu z obrońcą podczas posiedzenia aresztowego i rozprawy prowadzonych zdalnie*, „Prawo i Więź” 2023, nr 1.
- Brzezowski Ł., *Udział prokuratora w rozprawie i posiedzeniu zdalnym*, „Prokuratura i Prawo” 2021, nr 3.
- Florczak-Wątor M., *Komentarz do art. 42 Konstytucji RP*, w: P. Tuleja (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz, wyd. II*, Warszawa 2023, LEX-el.
- Grubalska A., *Rozprawa zdalna na gruncie art. 374 kodeksu postępowania karnego*, „Roczniki Administracji i Prawa” 2021, wyd. 21, z. 3.
- Karlik P., Sroka T., Wiliński P., *Komentarz do art. 42 Konstytucji RP*, w: M. Safjan, L. Bosek (red.), *Konstytucja RP. Tom I. Komentarz do art. 1–86*, Warszawa 2016, Legalis-el.
- Kosonoga J., *Komentarz do art. 6 k.p.k.*, w: R.A. Stefański, S. Zabłocki (red.), *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz do art. 1–166*, Warszawa 2017, LEX-el.
- Kosowski J., *Kierunki skutecznej elektronizacji procesu karnego*, „Biuletyn Stowarzyszenia Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego” 2022, t. 17, nr 19.
- Kulesza C., *Komentarz do art. 374 k.p.k.*, w: K. Dudka (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz, wyd. III*, Warszawa 2023, LEX-el.
- Kulesza C., *Rozprawa zdalna oraz zdalne posiedzenie aresztowe w świetle konwencyjnego standardu praw oskarżonego*, „Białostockie Studia Prawnicze” 2021, wyd. 26, nr 3.
- Ponikowski R., Zagrodnik J., *Komentarz do art. 374 k.p.k.*, w: J. Skorupka (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2023, Legalis-el.

- Sarnecki P., *Komentarz do art. 22 Konstytucji RP*, w: L. Garlicki, M. Zubik (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz. Tom I*, Warszawa 2016, LEX-el.
- Świecki D., *Komentarz do art. 374 k.p.k.*, w: B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki (red.), *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany*, Warszawa 2023, LEX-el.
- Wiliński P., *Proces karny w świetle konstytucji*, Warszawa 2011.
- Zagrodnik J., *Komentarz do art. 374 k.p.k.*, w: J. Skorupka (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz, wyd. 35*, Warszawa 2023, Legalis-el.

Realizing rights of defense by the accused remote participation in trial

Abstract

The participation of the accused in the trial during criminal proceedings is undoubtedly an important part of their exercising this right. During a trial, the accused will not only have the opportunity to give his explanations, but can also actively participate in the course of the trial and have the opportunity to learn directly about the content of the evidence taken. The recent COVID-19 pandemic-related amendment to the criminal procedure introduced new measures for the defendant's participation in the trial by means of technical devices, so that the defendant's participation in an on-site trial will not be necessary in every situation. The new provisions have largely received criticism from legal scholars and commentators. They often cite that these novel instruments introduce disproportionate restrictions on the accused's right of defense and the principle of directness. They are significantly reduced with participation by means of technical devices. Legal writers are particularly interested in, and express most reservations towards, the issue of the code allowing remote hearings in a situation where the accused is deprived of liberty for reasons not related to the ongoing proceedings. There are reasonable doubts about whether it does not unduly restrict the defendant's rights in the criminal process. The present work primarily uses the method of interpretation of provisions of the Constitution of the Republic of Poland and laws, in particular the Code of Criminal Procedure. In addition, literature and judicial decisions pertaining to the subject matter concerned are analysed to draw conclusions and make *de lege ferenda* postulates.

Keywords: criminal proceedings, informatization of criminal proceedings, rights of defense, remote trial, procedural safeguards

CYTOWANIE

Staszak S., *Realizacja prawa do obrony przez oskarżonego podczas zdalnego uczestnictwa w rozprawie*, „Acta Iuris Stetinensis” 2024, nr 4 (50), 133–145, DOI: 10.18276/ais.2024.50-09.